

Wprowadzenie

Niniejszy tom *Komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego* ukazuje się po kilkuletniej przerwie jako kolejny z tej serii. Jest on również pierwszą publikacją przygotowaną według nowej koncepcji, w ramach której przewidziano kilka istotnych modyfikacji.

Zasadnicza zmiana dotyczy odejścia od metody etnogeograficznej jako jedynej umożliwiającej opracowanie zgromadzonych danych. Pomimo iż badania prowadzone były w oparciu o założenia tej metody, to w naszej opinii analiza i interpretacja ich wyników nie powinna się do niej ograniczać. Współczesna wiedza antropologiczna oraz nowe narzędzia interpretacyjne pozwalają lepiej wykorzystać zgromadzony materiał w celu poznania i zrozumienia przemian zachodzących na wsi w XX wieku. Bogactwo zebranych wiadomości daje także okazję do podjęcia próby przesłedzenia działań eksploracyjnych i interpretacyjnych zespołu pracującego w ramach projektu PAE oraz do oceny konsekwencji takiego typu wnioskowania. Daje sposobność do krytycznego spojrzenia na ówczesną metodologię, zachęca też do poszukiwań własnej ścieżki zrozumienia wiedzy płynącej z opracowanych i udostępnionych zapisów.

Rezygnacja z zastosowania metody etnogeograficznej, a więc również z kreślenia map etnograficznych, umożliwiła przeniesienie punktu ciężkości z tychże map i powstałych na nich obrazów na materiał źródłowy. Pozwala skupić się przede wszystkim na informacjach zawartych w źródłach archiwalnych: narracjach mieszkańców wsi, zarejestrowanych przez badaczy, w które obfitują zdeponowane w pracowni PAE kwestionariusze. Sięgnięcie do zapisów wcześniej pomijanych w analizach ułatwi wykorzystanie reprezentacji pamięci nie tylko badaczy, ale również ich rozmówców. Dzięki temu kolejne tomy *Komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, poczynając od niniejszego, będą przybliżały czytelnikom zebrane reprezentacje pamięci, a nie graficzne metanarracje etnografów. Tak więc zasadnicza zmiana koncepcji polega na tym, że następne publikacje w ramach wspomnianej serii odnosić się będą do Polskiego Atlasu Etnograficznego jako projektu badawczego realizowanego na szeroką skalę w Polsce w okresie po drugiej wojnie światowej, a nie li tylko do zestawu kilkudziesięciu map opracowanych w przeszłości wedle z góry przyjętych zasad metody etnogeograficznej.

Kolejne rozdziały niniejszego, X tomu *Komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, poświęcone wybranym zagadnieniom z zakresu kultury kulinarnej – pożywieniu codziennemu, stanowią zestawienie informacji zawartych w zapisach

poczynionych przez kolejnych badaczy w wyznaczonych wsiach – punktach badawczych w oparciu o wspomniany wcześniej kwestionariusz „Ludowa kultura materialna”. Pomimo iż zasadniczym tematem eksploracji terenowych były pokarmy należące do diety codziennej, w trakcie prowadzonych rozmów niemożliwe było uniknięcie wątków odnoszących się do potraw obrzędowych. Niejednokrotnie narracje te, choć często lakoniczne, były bardzo interesujące. Aby ich nie utracić, zdecydowano się uwzględnić je w niniejszym opracowaniu. W związku z tym w kilku rozdziałach obok omówienia zagadnień dotyczących dań powszednich przybliżono niektóre świąteczne i obrzędowe receptury. Dotyczyło to spożywania wybranych produktów, np. ryb, chrzanu czy grzybów, oraz potraw, np. gołąbków czy kutii. Tam, gdzie to było możliwe, zamieszczone zostały notatki w ich oryginalnym brzmieniu. Niektórzy etnografowie starali się zapisywać lokalne nazwy produktów i potraw oraz w miarę dokładnie cytować swoich interlokutorów. Przytaczając te fragmenty, nie korygowałyśmy ewentualnych błędów, nie uzupełniałyśmy nieścisłości, chcąc pozostawić zarejestrowane wypowiedzi w oryginalnej formie. Szczególnie cenne były, w naszej ocenie, wypowiedzi spontaniczne, niewywołane pytaniem kwestionariuszowym, lecz wynikające z kontekstu rozmowy. Narracje te starałyśmy się cytować w całości. Niejednokrotnie przybliżały one szerszy kontekst poruszanego zagadnienia, dynamikę jego transformacji. Celem takiego podejścia do materiałów terenowych było docenienie ich bogactwa, wielowątkowości z pozoru prostych tematów, uwarunkowania przemian zachodzących w ich obrębie czy różnorodności emocji, jakie budziły one w lokalnych społecznościach. Rozpoznanie to doprowadziło do konstatacji, że niemożliwe będzie przedstawienie tych wszystkich wątków i narracji w jednotomowej publikacji. Z tego względu podjęto decyzję o przygotowaniu kilku tomów, w których zostaną wyeksponowane normy i tradycje kulinarne obszarów wiejskich w kolejnych województwach.

Taka zmiana koncepcji spowodowała kolejny kłopot, dotyczący podziału terytorium Polski na subregiony – mniejsze regiony. Uwzględnienie regionów etnograficznych okazało się bowiem niemożliwe z powodu niewystarczającej bądź nieproporcjonalnej liczby punktów badawczych reprezentatywnych dla każdego z nich. Taka dysproporcja mogła spowodować, że niektóre, większe regiony mogłyby mieć nadreprezentację w stosunku do regionów o niewystarczającej reprezentacji. Z tego względu najlepszym rozwiązaniem (choć również niepozbawionym wad) okazało się przyjęcie administracyjnego podziału kraju na współcześnie obowiązujące województwa. Uwzględnienie większych jednostek geograficznych umożliwiło w miarę równomierne przyporządkowanie wsi – punktów badawczych i bardziej proporcjonalną reprezentację dla każdego z wyznaczonych województw. W niniejszej publikacji zostały zaprezentowane materiały źródłowe z miejscowości usytuowanych w obrębie trzech województw południowo-zachodniej Polski: śląskiego, opolskiego i dolnośląskiego. Mankamentem tego podziału jest fakt, iż w obrębie tak dużych jednostek geograficznych znajduje się co najmniej kilka mniejszych regionów

etnograficznych¹. Nie jest kwestią przypadku, że województwa śląskie i opolskie zostały opracowane wspólnie. Za takim wyborem przemawiały dwie okoliczności. Pierwsza dotyczyła liczby punktów badawczych w obu województwach – zarówno w śląskim, jak i w opolskim było ich niewiele (13 i 11). Druga, bardziej istotna sprawa odnosi się do specyfiki wsi, w których badacze przeprowadzili wywiady kwestionariuszowe. Miejscowości te w zdecydowanej większości były zamieszkałe przez ludność autochtoniczną, jedynie w czterech przez ludność napływową.

W przypadku województwa dolnośląskiego pojawia się wiele wiadomości pochodzących od Kresowian i osadników przybyłych na te ziemie po drugiej wojnie światowej. Ich wspomnienia dotyczą więc sytuacji nie tylko w miejscu zamieszkania, ale również w miejscu pochodzenia. Sprawia to, że obraz kultury kulinarnej tych ziem jest złożony, nierzadko skomplikowany, niemniej przede wszystkim świadczy o jej bogactwie.

Zdając sobie sprawę z faktu, że żaden z rozpatrywanych podziałów badanego obszaru Polski południowo-zachodniej nie jest idealny, uznałyśmy, iż rozstrzygającym argumentem, przemawiającym za wyborem jednostek administracyjnych, będzie ich większa czytelność także dla szerszego kręgu odbiorców interesujących się omawianym w niniejszej publikacji zagadnieniem.

*Anna Drożdż
Dorota Światała-Trybek*

---

¹ W szczególności dotyczy to województwa śląskiego, w obrębie którego znajdują się zapisy z Częstochowskiego, ziemi lublinieckiej, ziemi kłobuckiej, Zagłębia Dąbrowskiego, ziemi pszczyńskiej, Śląska Cieszyńskiego, Beskidu Śląskiego, Żywiecczyzny.